

Voldtægtsforbrydelsen i retshistorisk belysning

AF

INGER DÜBECK

I. Indledning

Mens voldtægt i moderne ret betragtes som en forbrydelse rettet imod kvinders kønsfrihed d.v.s. imod kvinders fysiske og psykiske integritet og selvbestemmelsesret som et væsentligt og beskyttelsesværdigt gode, viser retshistorien, at sanktioner imod voldtægt, som kan dokumenteres i selv meget gamle retskilder, har haft forskellige begrundelser. Hvordan var middelalderens og reformationstidens syn på voldtægt i forhold til det 18. og 19. århundredes samfund, og var der forskel på kirkens og det verdslige samfunds opfattelse? De ældre samfund har efter gængs opfattelse været præget af en vis voldelighed, hvorfor man kunne forvente, at retspraksis, så vidt den er bevaret, ville dokumentere forekomsten af mange voldtægtssager. Jeg vil i det følgende prøve at belyse voldtægtsforbrydelsen og reaktionen imod den, og – så vidt det er muligt – på grundlag af dansk, og i mindre omfang fremmed, retshistorie og eksempler fra retspraksis frem til den moderne strafferets fremkomst – forklare, hvorfor den nærmest glimrer ved sit fravær i de bevarede domsamlinger.

II. Synet på voldtægt i mosaisk og ældre europæisk ret

Mange ældre retskilder rummer dels en fastlæggelse af sanktioner, dels nogle procesregler, herunder bevisregler. I nogle samfund var der forskel på reaktionerne, såfremt kvinden var slave eller fri, om hun var gift, ugift eller enke, om hun var berygtet, »uærlig« eller ærbar, »ærlig«. I andre samfund var det afgørende, om den voldtagne kvinde bevisligt havde gjort anskrig eller råbt om hjælp, det såkaldte »clamor necessitatis« (nødvendigt anskrig). Hvis ikke, antoges hun at være indforstået. Eksemplerne fra fremmed ret er hentet fra ældre mosaisk samt ældre og yngre kirkeret og nordisk eller nordeuropæisk ret.

I Det gamle Testamente, 5. Mosebog, 22, 23-29 var der dødsstraf ved stening for lejemål (samleje udenfor ægteskab mellem to personer af forskelligt køn), som var sket i byen mellem en mand og en anden mands trolovede, »af pigen, fordi hun ikke skreg om hjælp i byen, og af manden fordi han krænkede sin næstes brud« (vers 23). Manden krænkede en anden mands ejendom, og pigen krænkede sædelighedskravet. Hvis en mand havde truffet en trolovet pige ude på landet og tiltvunget sig samleje, skulle kun manden dø, da hun ikke havde begået en synd, »han traf hende jo ude i det fri, og den trolovede skreg, men ingen kom hende til hjælp« (vers 27). Hvis en mand traf en jomfru, der ikke var trolovet, og tiltvang sig samleje med hende, og de blev grebet på fersk gerning, skulle manden »give pigens fader 50 sekel sølv og tage hende til ægte, fordi han krænkede hende; og han har ikke ret til at skille sig fra hende, så længe han lever« (vers 28-29). Vi finder her flere af de elementer, som går igen i langt yngre europæiske retskilder, herunder dødsstraf for det seksuelle retsbrud, samlejet, og muligheden for forlig om en godtgørelse i penge samt ægteskab med den krænkede kvinde, uanset hvad hun mente om den løsning. Også kravet om anskrig og forskelsbehandlingen mellem trolovede og ikke-trolovede kvinder genfindes i yngre ret.

I engelsk ret på kong Alfreds tid (9. årh.) var kastration en straf for beholdt slaver, der voldtog andre slaver. Den almindelige reaktion overfor voldtægt blandt frie var bødebetaling afhængig af faderens eller ægtemandens sociale mandebodsværdi. Hvis ægtemanden til den voldtagne hustru var meget fornem, kunne boden være 1200 shilling, var han mindre højt på strå 120 shilling. Blev en ugift kvinde af almuen voldtaget, skulle der betales 60 shilling. En slavekvinde tilhørende almuen kostede 5 shilling til ejeren, men 60 shilling til kongen. En yngre kilde, Statute of Westminster, fra 1285 fastlagde dødsstraf, dog afhængigt af bevisets stilling og nævningernes opfattelse.¹

Denne skærpelse havde sammenhæng med en ændret europæisk opfattelse hos de centrale magthavere af voldtægtsmænd i retning af at betragte dem som almenfarlige forbrydere, der truede freden i samfundet. Bag ændringen lå indflydelser fra den kirkeligt inspirerede gudsfredsbevægelse fra det 10. århundrede, der opstod i Sydfrankrig. Adelen forpligtede sig på kirkeforsamlinger til at overholde Guds Fred (Pax Dei), som var en slags våbenstilstand i forhold til kirker, klostre, arbejdende bønder på markerne samt kvinder og piger, og som gik ud

¹ *Henrietta Leyser, Medieval History of Women in England 450-1500, 1999, 158, 194 og 264-65.*

på at undlade fejder og brandstiftelser, manddrab, røveri og voldtægt på visse hellige tider af året og på visse hellige steder. Fredsbevægelsen blev overtaget af kongerne, der i det 11.-12. århundrede begyndte at indgå edsforbund med fremtrædende repræsentanter for visse landsdele eller hele riger om opretholdelse af en kongelig fred, der på samme måde omfattede alvorlige forbrydelser mod freden, herunder voldtægt, der tidligere ofte havde haft form af kvinderov udført af en bande som led i en fejde (hærværksforbrydelsen).

Efter kanonisk ret var straffen for fredskrænkelser ekskommunikation, som var forbundet med meget høje bøder, men efter den verdslige fredsret ændredes straffen for sådanne krænkelser efterhånden fra høje bøder til både kongen og den forurettede til dødsstraf eller fredløshed, ligesom det efterhånden blev de højere, adelige domstole, der behandlede disse alvorlige sager. Gudsfredsbevægelsens begrænsninger i straffen i henseende til tid og sted forsvandt efterhånden, således at freden kunne krænkes på alle tider og steder, ligesom voldtægt ikke længere kun straffedes, hvis den var udført af en bande i form af et kvinderov som et led i en fejde, men også var strafbar som enkeltmandsforbrydelse.²

Den ældre sædvaneret fra Normandiet havde regler om, at en jomfru, som i skov, på mark eller i by blev overfaldet, skulle skribe om hjælp, hvis hun kunne, og bagefter ile til den hertugelige domstol for at lade sig undersøge af gode, respektable kvinder og forensiske matroner. De naboer, som havde hørt skrigene, skulle så vidt muligt prøve at fastholde voldtægtsmanden, der ville blive henrettet, hvis han ikke via den særlige gudsdom, vandprøven, kunne rense sig for skyld. Pigens bevis på uskyld var anskriget samt kroppens og tøjets udseende. Beviset på mandens uskyld forudsatte Guds indgriben,³ medmindre den overfaldne kvinde var gift, idet ægtemanden da kunne kræve tvekamp. Vandt han, blev den skyldige henrettet, hvis ægtemanden tabte, måtte han selv betale en bod på 40 solidi. For den overfaldne enke stod det slet til, medmindre en slægtning ville stå frem og kæmpe for hende. Hvis voldtægten var bevist ved anskrig og naboernes vidnesbyrd herom, skulle hertugen holde voldtægtsmanden i fængsel, indtil et forlig kunne komme i stand eller han underkastede sig vandprøven.⁴

² K. Kroeschell, *Deutsche Rechtsgeschichte I*, 1972, 184-86, 196-98.

³ Bundet på hænderne og med et reb om livet lagdes den anklagede i vand. Hvis han sank til bunds, ansås han for uskyldig. Hvis han svømmede ovenpå ansås han for skyldig og blev henrettet. I første fald risikerede han at drukne.

⁴ L.L. Hammerich, *Clamor. Eine Rechtsgeschichtliche Studie*, 1941, 62-63.

I ældre svenske landskabslove blev voldtægt og forsøg derpå også opfattet som en fredskrænkelse. Således fastslog Upplandslagen, at hvis man kunne se på kvinden eller manden, hvad der var sket, eller nogen bevisligt havde hørt råb og anskrig, da havde manden brudt kvindefreden. Hvis han blev svoret som voldtægtsmand ved retten, skulle han henrettes. Også forsøg på voldtægt skulle straffes.⁵ Den gotlandske Gutalag lagde tilsvarende vægt på de bevislige råb og den hurtige reaktion på tinge. Bødesatserne var for en gotlandsk ugift kvinde 12 mark, 5 mark, hvis hun kom andetsteds fra og 6 øre, hvis hun var træl. Var hun gift, gotlandsk eller ej, ifaldt voldtægtsmanden dødsstraf eller måtte betale en meget høj bod. Også Gutalagen lagde således stor vægt på anskriget som bevismiddel.⁶

III. Voldtægtsforbrydelsen i dansk middelalderret

Den danske middelalderlige retsbrug, således som den var nedfældet i landskabslove og en del stadsretter, havde flere regler om voldtægt. Efter de østdanske regler fra skånelandene og øerne fremtrådte voldtægt oprindeligt som en hærværksforbrydelse, et brud på kvindefreden, der kunne sones ved betaling af særligt høje bøder, typisk den såkaldte hærværksbøde på to gange 40 mark, jfr. Skånske Lov 218, hvorom Anders Sunesen i sin Parafraze forklarede, at de 40 mark til kongen skyldtes, at der var tale om en krænkelse af »lov og ret«, mens værgerne skulle modtage de andre 40 mark for krænkelsen af kvinden, men de skulle bruges »til nytte for kvinden« (til hendes forsørgelse eller som medgift), jfr. også Valdemars Sjællandske Lov III, 14 og især Eriks Sjællandske Lov II, 20, der udtrykkeligt krævede, at værgerne skulle overgive kvinden pengene. Hvis voldtægtsmanden nægtede sin udåd, skønt der var to mænds vidnesbyrd om, at de enten hørte kvinden råbe eller så, at hun blev taget med vold, skulle afgørelsen underkastes et særligt udpeget nævn. Var der ikke vidner, skulle han rense sig for anklagen med tre gange tolv mænds ed. Eventuelle medhjælpere skulle bøde 3 mark hver eller rense sig med 12 mands ed. Her var det manden, der havde bevispligten i modsætning til yngre ret.

Blandt de vestdanske kilder havde Jyske Lov, der også gjaldt for Fyn, regler, der afspejlede både en ældre og en yngre opfattelse af krænkel-

⁵ *L.L. Hammerich*, 73.

⁶ *L.L. Hammerich*, 74. Der kan også henvises til *W.E. Wilda*, *Das Strafrecht der Germanen*, 1842, 829-49, hvor ældre nordiske og germanske retsbøgers regler om voldtægt gennemgås. Fredløshed var heri en hyppig sanktion ved siden af høje hærværksbøder eller mandebodsbetaling.

sens karakter og af de procesretlige betingelser. JL II, 29 gengav med ordene, »... tager bondens datter eller bondens kone og fører dem bort med vold«, den ældre opfattelse, hvorefter det primære var kvinderovet og ikke den i den sammenhæng eventuelt begåede voldtægt. Derimod henførte JL II, 2 og 3 voldtægt til de alvorlige forbrydelser, der skulle behandles på landstinget, hvor ellers især adelens sager blev afgjort, og under medvirken af sandemænd eller nævninger. Hvis der efter JL II, 16 rejstes sag om voldtægt, skulle sandemændene sværge, at hun blev taget med vold mod sin vilje og taget til spotkone, og at voldtægtsmanden skulle være fredløs,⁷ medmindre de vidste, at hun ikke blev voldtaget, og at det ikke var imod hendes vilje. I så fald skulle han beholde sin fred. Begrebet spotkone (frille) antyder ikke blot et overgreb på kvindens fred, men også en beklikkelse af hendes kvindeære (kyskhed).

JL II, 17 om sandemandsnævningene fastlagde de nærmere bevisregler. Det fremgår heraf, at den kvinde, som sagde at hun var blevet voldtaget, skulle fremføre klage over volden for naboer og naboersker på kirkestævne og på tinge, så snart hun var sluppet fri fra gerningsmanden, »da er det nok troligt, at der er overgået hende vold« og så skal sandemændene sværge om sagen. Her krævedes ikke bevis på anskrig, men hurtig offentliggørelse i form af klage på tinge. Tav hun derimod, skønt alle og enhver i sognet havde hørt derom, eller hun var blevet gravid før klagen, »da er det sandsynligt, at hun ikke er blevet voldtaget, selvom der ellers er handlet ilde med hende«, og så skulle sandemændene ikke sværge om sagen, ligesom kvindens værge ikke kunne kræve lejemålsbøde.

Voldtægtsreglerne udgør i øvrigt et klart eksempel på det særlige bevissystem i landskabslovene. De ældre bevisregler siges at have bygget på et såkaldt negativt bevis, hvorefter det var sagsøgte, her voldtægtsmanden, der måtte rense sig for anklagen, mens klageren, kvinden, ikke havde pligt til at bevise det skete. Hvis der imidlertid var to vidner på enten anskriget eller udåden, måtte manden ifølge SKL 218 rense sig ved jernbyrd, efter ESL II, 20 dog kun ved hjælp af en nævningef afgørelse ligesom efter JL, II, 16. Nævnet skulle lægge afgørende vægt på sandheden. Var der ingen vidner, var anklagen alligevel så stærk, at manden måtte rense sig ved hjælp af tre »tylvter«, det vil sige tre gange tolv mededsmænd, der skulle aflægge en enstemmig ed på mandens troværdighed. Lykkedes det ikke for ham at rense sig for klagen, måtte

⁷ Enhver kunne herefter uden at ifalde ansvar slå manden ihjel, medmindre det lykkedes ham via sine frænder at købe sin fred tilbage.

han betale to gange 40 mark i hærværksbøder. Bevisreglerne omkring voldtægt var således under forvandling fra et rent negativt renselsesbevis i retning af et positivt »sandhedsbevis«. En følge af denne ændring synes imidlertid at være, at sagsøger eller klager, kvinden, fik en positiv bevispligt, mens manden fritoges for sin oprindelige negative bevispligt, jfr. JL, II, 17, hvorefter kvinden skulle fremføre sin klage for naboer og naboersker på kirkestævne og på tinge. Ved således at ændre bevisbyrden, synes man i det lange løb at have gjort voldtagne kvinder en bjørnetjeneste (og voldtægtsmænd en vennetjeneste).

Efter Slesvig stadsret (1200-1250) § 2 og Flensborg stadsret (1284) §§ 2 og 76 var straffen for voldtægt 40 marks bøder, mens Ribe stadsret (1269) § 3 og Roskilde stadsret (1268) § 2 krævede dødsstraf.⁸ L.L. Hammerich mente, at Eriks Sjællandske Lov og Gutalagen (§ 21b) samt den ældre Slesvig stadsret § 12, der alle lagde vægt på anskriget som bevismiddel, kunne være under påvirkning fra den ældre sachsiske ret fra tiden før Sachsenspiegel (1220). Både Gutalagen og den yngre Slesvig stadsret (ca. 1400) § 7 skærpede straffen for voldtægt mod gifte kvinder til dødsstraf.⁹

Voldtægt opfattedes i den tidlige middelalder som en almenfarlig forbrydelse, der satte freden i samfundet på spil og derfor krævede høje bøder både til de krænkede og til kongen. Efterhånden blev voldtægt mange steder anset som en så alvorlig forbrydelse, at den ikke kunne sones ved bøder, men kun ved dødsstraf eller fredløshed. Der var muligvis tale om kirkelig indflydelse, også i processuel henseende. Allerede under Konstantin¹⁰ blev voldtægt mod ugifte kvinder, enker og gifte kvinder (*raptus virginum, viduarum vel uxorem*) under indflydelse af kristne forestillinger sidestillet med krænkelser af nonner og sanktioneret med dødsstraf, jfr. kejser Justinians Codex 9, 13. Forestillingen om en særlig kvindefred synes netop at have sammenhæng med reglerne i Codex.

IV. Fra reformation til oplysning 1500-1800

1. Lovgivning

Voldtægt blev ikke reguleret i de store recesser fra 1500- og 1600-tallet, man byggede fortsat på landskabslovene, især Jyske Lov. Men enkelte

⁸ Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder, XX, »Voldtægt« (Jens Ulf Jørgensen).

⁹ L.L. Hammerich, 76-79.

¹⁰ Franz von Liszt, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, 1884, 336.

særlove hjemlede en særlig streng straf for voldtægt i bymæssige forhold, ligesom det var tilfældet efter 5. mosebog, jfr. eksempelvis Kristoffer af Bayerns stadsret for København 1443, 6. kap. art. 27, der krævede »dødsstraf for den svend eller mand, som voldtog kvinde eller jomfru i byen«.

De ældste hirdregler, vederloven, som regulerede forholdene omkring kongens mænd, hirden, var en slags militær straffelov. Efter hirdens afskaffelse omgav kongerne sig dog fortsat med mange militære og civile personer, hvis tjenesteforhold var reguleret efter tilsvarende strenge regler, som nedfældedes i de såkaldte Gårdsretter, som i øvrigt efterhånden også kom til at gælde rigsrådernes og hele adelens slotte og godser. De hjemlede en særlig jurisdiktion for godsherren til pådømmelse af overtrædelser.¹¹ Den gamle Gårdsret (senest 1417) indeholdt i art. 12 den bevisregel om voldtægt, der via Frederik II's Gårdsret fra 1562 blev optaget i Danske Lov, nemlig, at »den som voldtager nogen kvinde, og der høres råb eller påkald og ses blod og revne klæder, skal miste livet, selv om han ikke fik sin fulde vilje med hende, hvis han blev grebet på fersk gerning, men hvis han ikke blev grebet, måtte han rense sig med 12 mænd af hirden«. I 1562-Gårdsretten udelodet sidste led, ligesom der nu taltes om, at der ses »blåt kød og revne klæder«. Reglen om voldtægt i gårdsretterne var en bevisregel, hvorefter der skulle »høres« råb og påkald (clamor) eller »ses« blåt kød og revne klæder. Der krævedes således et stærkt vidnebevis, som hvis det holdt, ville medføre samme straf for forsøg på som for fuldbyrdet voldtægt.

Ægteskabsordinansen af 19. juni 1582, der fortrinsvis handlede om indgåelse og opløsning af ægteskab, tog dog også stilling til voldtægtsproblemet. Den byggede dels på landskabslovene, dels på Biblen (og måske på Codex 9, 13, (der talte om dødsstraf for »raptores virginum honestarum)), idet den i § 4.6 krævede dødsstraf for den, som voldtog ærlig (d.v.s. ærbar (honest)) mø eller enke. Såfremt manden kunne benådes livet, skulle han tage hende til ægte, hvis værgeren ønskede det; hvis ikke skulle han betale hende penge og gods efter fælles venners råd og samtykke (jfr. 5. mosebog, 22, 28-29). Efter § 4.7 var der også dødsstraf for den, som voldtog den ene efter den anden uden at tage nogen til ægte »efter Guds og Naturlig Lov« d.v.s. efter mosaisk ret og naturretsprincipper. § 4.6 indførte således en sondring mellem »ærlige« og ikke ærlige kvinder, som især skulle få betydning i yngre lovgivning og praksis. Den var udtryk for en moralsk og religiøs vurdering af den kvindelige kønsære, som man genfinder i visse moderne, ikke-europæiske

¹¹ Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie, 1940, 56-62.

samfund, der baserer deres strafferetssystem på en blanding af moral og religion.

Disse regler optoges med enkelte ændringer i Danske Lovs 6. bog 13. kapitel i artiklerne 16-19. DL 6-13-16, der fastsatte dødsstraf eller fredløshed for voldtægt af ærlig mø eller enke, hidrørte således fra ægteskabsordinansens §4.6, ligesom DL 6-13-17 videreførte ægteskabsordinansens § 4.7 om dødsstraf for den, som havde voldttaget den ene kvinde efter den anden uden at ville gifte sig med nogen af dem. Derimod var DL 6-13-18 om dødsstraf for forsøg på voldtægt, hvis beviserne anrøb, blåt kød og revne klæder var ført, hentet i Gårdsretten af 1562, der således havde indført det endnu sjældne retsprincip om straf for ikke fuldbyrdet handling. DL 6-13-19 byggede på bevisreglen i JL II,17, om at den kone, der påstår at være blevet voldtaget, straks efter at hun er kommet fri, skal klage over volden overfor naboer og naboersker på kirkestævne og på tinge, »da er det vel troligt«, at hun har været udsat for vold, men hvis hun venter med at klage, skønt alle ved, at hun har haft et forhold til manden eller er blevet gravid, vil hun ikke blive troet. Hvis hun bliver troet, »da skal det ikke være hende til hinder eller æres forklejning i nogen måde« efter 6-13-21, men hvis hun sigter en mand for voldtægt og ikke bliver troet, da skal hun ifalde straf for lejermål efter 6-13-20.

Danske Lovs 6.bog, kapitel 13, der brugte betegnelsen »løsagtighed« som et samlende overordnet begreb, omfattede følgende grupper af forseelser: lejermål (art. 1-12), incest (art. 13-14), sodomi og homoseksualitet (art. 15), voldtægt (art. 16-21), bigami (art. 26-28), fødsel i dølgsmål (art. 29) og utugt i bordel (art. 30). Den forseelse, der i kapitel 13 »fylder mest« er lejermål, samleje mellem to ugifte personer af modsat køn, hvilket også afspejles i retspraksis, der dog kun idømte straf, såfremt forholdet resulterede i besvangrelse. Denne begrænsning fremgik ikke klart af 6-13-6, men fulgte af reskript af 30. november 1759, som fortolkede Danske Lovs regel således, at lovens straf i 6-13-1 kun skulle anvendes på besvangrede kvinder og på den eller de udlagte fædre, bortset fra klare lovhjemlede undtagelser, for eksempel 6-13-14 om incest og 30 om utugt i bordel. Efter ægteskabsordinansen af 1582 skulle alene manden bøde for lejermål, mens forordningen af 12. oktober 1617 om løsagtighed pålagde både mand og kvinde at bøde, kvinden dog kun halvt så meget som manden, og hvis de giftede sig, faldt hendes bøde helt bort, mens hans reduceredes. Denne regel optoges i Danske Lovs 6-13-1.

Alle sædelighedsforbrydelser indeholdt i større eller mindre grad et brud på de religiøse bud og opfattedes som en krænkelse af Gud. For

at afværge Guds fortørnelse over disse forhold, indførtes det offentlige skrifte som forsoningsmiddel over for både Gud og menigheden ved en anden forordning af 12. oktober 1617, hvori der tales om, at »skørlevned og letfærdighed daglig tiltager og forøges«, og at de hidtidige lejer-målsbøder hjemlet i 1558-recessen art. 60 var for ringe til at afholde folk fra synd. Det offentlige skrifte gjaldt begge parter, medmindre de giftede sig. Ved gentagelser skulle denne kirkelige straf skærpes til straf på formue og krop eller fængsel.

Vi genfinder således i Danske Lov et væsentligt udsnit af de ældre voldtægtsregler fra forskellige epoker, hvoraf nogle udsprang af de socialt bestemte bødereger, andre af de særlige freds- eller hærværksregler med forhøjede bødesatser, som forløbere for fredløshed og dødsstraf, mens atter andre var lånt i mosaisk ret eller i De 10 Bud om krænkelser af Gud og af mænds ejendomsret eller byggede på de særlige troskabs- og loyalitetsregler i de militært begrundede gårdsretter, der typisk krævede dødsstraf. De pegede således alle tilbage på ældre tiders forskellige opfattelser, og ikke fremad mod en mere human eller oplyst tid, ligesom bevisskravene var strenge og i fremtidens praksis skulle vise sig vanskelige at opfylde.

Et retsområde, hvor man kunne have en forventning om, at voldtægt var om ikke en hyppig foreteelse, så dog ikke ganske sjælden, var militæretaten. Ser man på Frederik V's Krigs-Artikkels-Brev for landtjenesten ved søetaten af 29. juli 1756, blev det kort statueret i § 635, at hvis nogen voldtog en anden mands trolovede eller hustru (jfr. 5. mosebog, 22, 27), skulle han »miste sit hoved ved en økse« (kvalificeret livsstraf). Hvis han voldtog »ærlig« mø eller enke, skulle han miste hovedet ved sværdet (simpel livsstraf), uanset om han fik sin vilje. Ved fr. af 21. oktober 1791 afskaffedes henrettelse ved sværdet til fordel for øksen, der var et mere sikkert redskab at bruge. Begrundelsen var, at både »retfærdighed og billighed« tilsagde, at forbrydere ikke skulle udsættes for større lidelse end nødvendigt, formentlig for at modvirke en opfattelse af, at der var tale om en strafskærpelse. Det tilføjedes yderligere, at denne øksestraf ikke skulle anses for mere beskæmmende end henrettelse ved sværdet.

De ortodoxe lutherske teologer betonedede stærkt skriftens ord som rettesnor for den enkelte. Biblen var blevet oversat til dansk. Guds Lov, som den fremgik af Biblen, og især af de fem mosebøger, ansås som udtryk for en højere naturret, der gjaldt for alle. Strafferetten kom derfor til at afspejle et meget strengt og fordømmende syn på menneskers seksuelle adfærd, og dødsstraf blev indført for en række forseelser, der tidligere kun havde medført bødestraf, en tendens der dog

allerede begyndte at blive synlig i senmiddelalderen under katolsk indflydelse.¹²

Lovgivningens faste bødetakster for lejermål havde i 1600-tallets Danmark bevirket, at det sjældent var nødvendigt at inddrage domstolene for at fastslå bødekravet. Enhver kunne læse i loven, hvad det kostede. En anklage for voldtægt kunne ende med en mindelig aftale med den skyldiges husbond, en såkaldt aftingning om bøde for lejermål, uden at dette satte sig spor i retsprotokollerne.¹³ Efter forordning af 5. januar 1714 skulle de mænd, som ikke kunne betale lejermålsbøder indsættes til fæstningsarbejde, mens kvinderne skulle indsættes i Spindehuset, for at arbejde bøderne af. En yngre forordning for købstæderne hjemlede 11. august 1725 adgang til aftingning i overensstemmelse med DL 1-24-1 for sådanne personer. Det skulle ske via en attest til brug for regnskaberne, men ikke ved dom.¹⁴ I øvrigt kom langt fra alle til at betale de verdslige bøder for lejermål, nemlig underofficerer og menige i de hvervede tropper ifølge en forordning af 29. december 1696 og de danske soldater af landmilitzen ifølge forordning af 27. marts 1725. Men mange kvinder havde på grund af fattigdom fået eftergivet lejermålsbøderne. Lejermålsstraffen ophævedes ved plakat af 12. juni 1812. Trolovelsen, altså afgivelse af ægteskabsløfte under festlige former, afskaffedes ved forordning af 4. januar 1799, hvorved muligheden for at gøre sig skyldig i den særlige form for lejermålsforseelse, som bestod i seksuelt samkvem mellem trolovede inden vielsen, ophørte. Konsekvensen af et begået lejermål blev herefter alene et problem om at få fastslået faderskabet til det eventuelle barn uden for ægteskab, og til at pålægge faderen at deltage i forsørgelsen af barnet, som allerede hjemlet ved forordning af 14. oktober 1763.¹⁵

Ved en forordning om kirkedisciplin af 23. december 1735 lovedes fritagelse ved kgl. bevilling for det offentlige skriftemål mod et gebyr til de fattige. Men mange, især fattige og ugifte kvinder, havde ikke mulighed for at betale sig fra det offentlige skrifte, som de alle frygtede. Det offentlige skriftemål afskaffedes for hele militæretaten ved forordning af 14. marts 1746 og afløstes af 12 dages arrest på vand og brød, og ved forordning af 8. januar 1767 afskaffedes det generelt over hele riget og

¹² *Poul Johs. Jørgensen*, 142ff; *Ditlev Tamm*, *Dansk & Europæisk Retshistorie*. Studieudgave, 2001, 93-97.

¹³ *Hans Henrik Appel*, *Tinget, magten og æren*. Studier i sociale processer og magtrelationer i et jysk bondesamfund i 1600-tallet, 1999, 464.

¹⁴ *Tage Algreen-Ussing*, *Haandbog i den danske Kriminalret* (4. udgave) 1859, 306-307.

¹⁵ *Tage Holmboe*, 130-31 om Henrik Stampes ihærdige indsats for at bedre mødre- og børnenes situation; *Ditlev Tamm*, 202ff.

afløstes af 8 dages fængsel på vand og brød, der dog også kunne afløses af et gebyr til de fattige. Det var finanspolitiske snarere end religiøse hensyn, der havde opretholdt denne ekstrastraf. I 1800 afskaffedes ekstrastraffen helt.

2. Retspraksis

Retspraksis om voldtægt fra perioden mellem 1500 og ca. 1860 synes ret sparsom, men skal i det følgende så vidt muligt inddrages i forsøget på at vurdere reglernes anvendelse i forskelligt retligt regi, i underretter og overinstanser og i forskellige særdomstole. Øverste instans var indtil enevælden 1660 Kongens Retterting, der i 1661 afløstes af Højesteret. Melleminstanserne udgjordes indtil 1805 af landstingene, hvoraf hver landsdel havde sin jurisdiktion samt af enkelte rådstueretter. Efter 1805 afløste to landsoverretter i henholdsvis Viborg og København disse melleminstanser.

I den senest udgivne Samling af Danske Domme 1375-1662 findes kun én sag, der udsprang af en voldtægt, men som i øvrigt handlede om andre problemer. En mand var svoret fredløs af et sandemandsnævn for voldtægt og drab på en kvinde. Han var både før og efter forbrydelsen i tjeneste hos lensmanden Bjørn Andersen til Stenalt. Den krænkede kvindes slægt kunne derfor ikke komme til deres ret over ham. Lensmanden forklarede, at han havde taget borgen af manden for at sikre hans tilstedeværelse. Rettertinget dømte lensmanden til at føre manden til Viborg og sørge for at han blev stillet til ansvar.¹⁶

Fra den særlige Rettertingsdatabase har jeg fået oplysninger om fem sager, hvor voldtægt indgik i sagsgenstanden.¹⁷ I en sag fra 9. juli 1624, hvor sagsøgte, en adelig person, havde overfaldet en præst med hug og slag og voldtaget en kvinde, dømte Rettertinget sammen med kongen, den skyldige til landsforvisning efter Gårdsretten art. 15 (Database nr. 3810, Dombog Folio 202r-213r).

En sag fra 3. maj 1639 var en appelsag, hvori landsdommeren var indstævnet for Rettertinget, fordi han havde dømt en kvinde til at få sin finger afskåret og at blive kagstrøget for en løgnagtig sigtelse for voldtægt. Landsdommeren blev frifundet og hans dom stadfæstet. Kongen deltog ikke i afgørelsen (Database nr. 5267, Dombog Folio 359v-360).

Kongen var derimod tilstede ved afgørelsen af en sædelighedssag fra

¹⁶ Danske Domme 1375-1662, De private domssamlinger I, 1978, nr. 47, 9. maj 1509, 141-42. (Det synes uklart om Kongens Retterting også skulle træffe afgørelse i Viborg eller om sagen skulle afgøres endeligt ved landsdommeren).

¹⁷ Se også Kongens Retterting 1537-1660, Bind 2: Rettertingsdommene (red. Ditlev Tamm, i trykken).

5. maj 1640, hvor landsdommeren var sagsøgt, fordi han havde stadfæstet en birketingsdom om lejermål, skønt kvinden havde hævdet, at hun var blevet voldtaget af en anden mand. Det fremgår ikke af det korte referat fra databasen, hvilke beviser kvinden havde fremført. Men landsdommeren blev frifundet og landstingsdommen stadfæstet (Database nr. 5354, Dombog Folio 35r-38v).

Dommen i en sag fra 9. maj 1640 fra Skåne følger modellen fra de to foregående sager. Landsdommeren var sagsøgt, fordi han havde dømt sagsøgers modpart til at værgе sig imod anklage om voldtægt med tre tylvters ed eller lade nævningeeden (om voldtægten) stå ved magt. Selv om referatet også her er yderst kortfattet, er der i modsætning til ofte i denne periode klare henvisninger til retshjemlen, således blandt andet til SKL XIII-4 (kap. 218) om voldtægt, der jo gjaldt i Skånelandene, men sandelig også til JL, II, 3 og 7 om sandemænd og JL II, 17 om beviset på voldtægt (klage til naboer og naboersker straks efter). Kongen var tilstede ved afgørelsen, hvor udfaldet blev frikendelse af landsdommeren og stadfæstelse af den indankede sag (Databasen nr. 5397, Dombog Folio 150r-152v).

I den sidste sag, fra 28. maj 1649, var landsdommeren også indstævnet, fordi han havde stadfæstet en bytingsdom, der frifandt den da sagsøgte for en beskyldning for voldtægt. Men Rettertinget med kongen frikendte landsdommeren og stadfæstede landstingsdommen (Database nr. 6144, Dombog Folio 114r-120v). Kongen, Christian IV, og efter ham Frederik III, deltog således med en vis hyppighed i disse sager om voldtægt, der jo var alvorlige sædelighedsforbrydelser, som krænkede Gud. Sandsynligvis har sagerne interesseret Christian IV, der også via sin lovgivning har demonstreret, at han var stærkt optaget af befolkningens sædelighed, socialdisciplinering og fromhed.

Nogle sagtypologiske undersøgelser af endnu bevarede domprotokoller fra Viborg landsting fra slutningen af 1500-tallet og frem til landstingets ophør i 1805 dokumenterer, at ud af 189 sager om forbrydelser mod kønssædeligheden omhandlede 13 voldtægt.¹⁸

Fra Sokkelunds herred (sognene omkring København) findes publiceret nogle tingbøger fra 1634-37, hvori er omtalt enkelte voldtægts-sager. I 1634 blev en række vidner ført om nogle udtalelser fra en mand og hans hustru om en voldtægt, der skulle være forøvet af en mand fra

¹⁸ *Gustav Henningsen, Jens Chr. V. Johansen og Ditlev Tamm, 16.000 jyske domme. En sagtypologisk analyse af Hofman-Bangs regest til Viborg Landstingsdomme 1567-1805, i: Med Lov skal Land bygges (red. Ditlev Tamm m.fl., I, 1989, 144ff). Der findes i alt kun omkring 50 protokoller bevaret, men nogle årgange er bevaret i flere serier (ABC), mens andre kun fremtræder som enkeltbind, jfr. Bilag 1, 161-62.*

Lundtofte. Konen havde forklaret, at manden løb efter hende rundt om en hestevogn, og da hun faldt i hestetømmen, fik han held med sit foretagende. Sagen mandede ud i en begæring om et tingsvidne. I øvrigt var sagen ikke en voldtægtssag, men en faderskabssag.¹⁹

En sag fra 1635 handlede primært om at stille borgen for en kvindes tilstedeværelse på tinge næste retsdag efter påske. Kvinden Maren var blevet beligget, mens hun tjente på det nye hospital i København (Almindelig Hospital for fattige fra 1627), og var blevet pålagt at nævne barnefaderens navn. Hun hævdede, at hun var blevet voldtaget på vejen mellem Buddinge og Sokkelund af en mand, hun ikke kendte navn på, og at han var hofkarl. Hun kunne dog ikke beskrive hans tøj. Hun var kendt for at vagabondere og havde hverken betalt sine lejermålsbøder eller været til offentlig skrifte. Man troede ikke på hendes forklaring om voldtægt.²⁰

Det ser ud, som om kvinderne havde fortiet deres lejermåls- eller horforseelser, og at de først, da myndighederne krævede udlagt en barnefader, og straffen for en af disse forseelser rykkede nærmere, begyndte at tale om voldtægt.

I 1637 blev en tidligere tårnvagt i Blåtårn på Københavns Slot stillet for retten for et meget »uhørligt og groft løsagtigt værk«, som han havde forøvet ved ikke alene med een person eller een gang, men flere gange med flere fattige kvindfolk, som var indsat i Blåtårn for at lide dødsstraf, at have forøvet voldtægt og anden »skammelig letfærdig gerning« imod dem, i stedet for at trøste og hjælpe dem. Sagen blev taget alvorligt og i modsætning til praksis i underretterne fra denne periode findes henvisninger til flere retskilder både hidrørende fra Gud og fra verdslige øvrigheder, eftersom manden var gift. Han havde selv erkendt forseelserne, som kvinderne i deres »yderste dødsstund« havde klaget over. Da beviserne på hans utroskab over for Kongen som en betroet mand på kongens slot med ansvar for nøgler var tilstrækkelige, blev han dømt til døden ved halshugning med sværd efter Gårdsretten art. 15, Koldingske Reces 1558 kap. 60 om hor, JL II, 16 og 17 om voldtægt m.fl.²¹ Der er helt klart tale om, at han også dømtes for voldtægten, men det var en skærpende omstændighed, at han havde tilsidesat sin tjenestepligt.

I en redegørelse for domstolssystemet i perioden 1500-1800 omfattende de lokale underretter i Helsingør og på Falster, samt rådstueretten i Helsingør for nogle udvalgte perioder på henholdsvis 17 og 25 år

¹⁹ Sokkelunds Herreds Tingbøger 1634-36, 1. Hefte, 29-31 (29. juni 1634).

²⁰ Sokkelunds Herreds Tingbøger 1634-36, 3. Hefte, 139-40 (19. marts 1635).

²¹ Sokkelunds Herreds Tingbøger 1636-37, 154-55 (16. februar 1637).

i 1600- og 1700-tallet behandlede i alt 239 sager om forbrydelser mod kønssædeligheden; heraf omhandlede kun to fra Helsingør, men ingen fra Falster voldtægt.²²

Nogle nyere norske undersøgelser fra lokale norske underretter understøtter den opfattelse, som fremgår af materialet fra den danske del af dobbeltmonarkiet, nemlig sagernes fåtallighed. En gift kvinde påstod i 1686, at hun havde været udsat for voldtægt af en gift mand, og der forelå således tillige dobbelt hor, hvad der var alvorligt nok. Hun kunne ikke bevise sin påstand og måtte trække beskyldningen tilbage. Manden blev frikendt, men hun blev fængslet for sin falske anklage. Hvordan sagen endte i lagmandsretten er ikke oplyst. En anden kvinde havde i 1652 opfyldt kravet om straks at oplyse naboerne om, at hun var blevet voldtaget af sin husbond. Men det var almindelig kendt, at de havde haft et forhold, hvorfor bytinget så bort fra klagen om voldtægt, og manden blev dømt for hor. Der var ganske få andre sager, hvor voldtægt blev fremført, men i ingen af dem blev voldtægten tillagt betydning. Én kvinde havde dog held til at slippe for lejermålsbøder ved at aflægge ed på, at hun var blevet voldtaget af en ukendt mand i skoven. Hun blev altså troet. Kari Telste, som har fremdraget sagerne fra Ringerike og Hallingdal konkluderer, at ingen af kvinderne havde ført det fulde bevis for voldtægt med anskrig og blåt kød og revne klæder. Bygdetingene tog slet ikke kvindernes påstand op til vurdering. Voldtægt var nærmest et »ikke-tema«. Hun mener i øvrigt, at man på landet ikke anså voldtægt for alvorlig nok til at dømme en mand til døden. Bygdetinget bestod af mænd, der kunne mene, at kvinden selv var skyld i det skete.²³

Randi Holden Hoff, en anden norsk historiker, har via norske kirkebøger fundet enkelte tilfælde af voldtægt. To af kvinderne kendte ikke navnet på deres voldtægtsmænd, der derfor ikke kunne retsforfølges. Begge kvinder måtte stå åbenbart (offentligt) skrifte, men blev i øvrigt ikke dømt for lejermål. En tredje blev gravid og forklarede under præsteforhøret, at hun var blevet voldtaget af sin husbond. Ingen af sidstnævnte parter blev straffet, men husbonden kan have betalt lejermålsbøderne frivilligt. Derimod blev en kvinde troet, som hævdede at

²² *Jens Chr. V. Johansen og Henrik Stevnsborg*, »Herom findes intet i Danske Lov...«. Om brugen af Danske Lov på Falster og i Helsingør, i: *Danske og Norske Lov i 300 år* (red. Ditlev Tamm), 179-205; *Ditlev Tamm og Jens Chr. V. Johansen*, *Kongens ting, byens ting og bondens ting – Studier i det danske retssystem 1500-1800*, i: *Med lov skal land bygges II*, 1997, 86-113.

²³ *Kari Telste*, *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, Oslo 1993, 190-193.

være udsat for voldtægt af en engelsk sømand, som havde trukket hende om bord på sit skib mod hendes vilje. Han blev pålagt en forhøjet bod, men ikke den normale straf. Han ses ikke at have betalt. Der var ikke tale om lejermålsstraf for pigen, fordi hun ikke blev gravid.²⁴

Fra en anden del af det danske rige, hertugdømmerne, skal kort omtales nogle sager, som Frantz Thygesen har gengivet. Magistraten i Haderslev afsagde efter indhentet responsum fra et tysk universitet 10. juni 1707 dom i en sag om forsøg på voldtægt. Den anklagede fik lov til at rense sig ved ed, og kvinden, en gift kone, blev idømt bøde, fordi hun, der ikke havde indgivet anmeldelse om voldtægten, havde givet ham en lussing og kaldt ham æreskænder.²⁵ I 1722 blev to mænd anmeldt for voldtægt mod to kvinder. Kongen befalede overretten at undersøge sagen og eventuelt lade fiskalen rejse tiltale ved overretten (s. 166 nr. 85). Den strenge straf for voldtægt, dødsstraf ved sværdet, som ellers i hertugdømmerne idømtes med hjemmel i Kejser Karl V's Peinliche Gerichtsordnung af 1532 art. 119, blev med tiden almindeligvis formildet ved benådning. Således straffedes omkring 1820 forsøg på voldtægt med fra 4 x 5 dage på vand og brød op til 6 års tugthus (s. 85).

Af en upubliceret afhandling om den militære danske straffelovgivning og retspraksis fremgår, at meget få sager om voldtægt blev bragt for den militære ret eller blev genstand for afgørelse ved kgl. resolution i 1700-tallet. Voldtægt omtales måske i en enkelt sag fra 1751 og i en fra 1766 under betegnelsen stuprum, som imidlertid normalt betød lejermål. Eftersom de fleste militærpersoner var fritaget for sanktioner på grund af lejermål, er det muligt, at der har været tale om voldtægt, selv om gerningen stuprum ikke, som det ellers var normalt, fik tilføjelsen *violentum*.²⁶

Kun få sager om voldtægt er omtalt i den strafferetshistoriske litteratur om Højesterets praksis. I en incestsag fra 16. maj 1725 havde en umyndig pige påstået at være blevet voldtaget af sin brodersøn. Straffen for blodskam lempedes muligvis på grund af pigens alder, men der synes ikke at have været tale om, at manden tillige straffedes for voldtægt, eftersom Tage Holmboe formoder, at den idømte straf »kan forklares ud fra de i loven fastsatte strenge beviskrav for voldtægt

²⁴ *Randi Holden Hoff*, »Avlet i synd og ondskab«. En sosial- og retshistorisk undersøgelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801, Oslo 1996, 132-33.

²⁵ *Frantz Thygesen*, Tysk Strafferets Indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800, 1968, 177 (nr. 134).

²⁶ *Niels Finn Olsen*, Chr.V's Krigsartikkelsbrev af 9. marts 1683. En undersøgelse af den danske enevældes landmilitære straffelovgivning og proces samt en redegørelse for den forudgående og den senere lovgivning (1982 bedømt til lic.jur.-graden).

i 6-13-18 (om anskrig m.v.) og 19« (om åbenlys klage straks efter forbrydelsen). I en anden incestsag fra 26. december 1777 var pigen kun 14 år og havde bevisligt været udsat for tvang, hvorfor hun blev frifundet for sin del af incestanklagen. Men der nævntes ikke noget om voldtægt.

Fra en sag fra 21. marts 1798 refererede Tage Holmboe en af de voterende dommere, nemlig Falsen, som ikke ville frifinde på grund af tvang i modsætning til flertallet. Falsen udtalte:« Genus actionis i denne sag er blodskam og ej voldtægt, ligesom voldtægt ej heller kan bevises; her er ej hørt skrig, ej forevist revne klæder eller blå kød, her er ej klaget straks, men først efter at hun havde fået barn, hvorfor det efter 6-13-19 ej er troligt, at her er sket vold.« Til dette votum bemærkede Holmboe: Beviskravene stillede sig i vejen for at nå frem til et juridisk rigtigt resultat, hvilket in casu var så meget grellere, som stedfaderen endog selv indrømmede, at have tvunget hende.²⁷ Jeg er meget enig med Holmboe om, at de skrappe bevisregler hindrede en juridisk korrekt afgørelse. Reglerne var skabt i en anden tidsalder med andre sociale omgangsformer og til dels med henblik på et særligt tjenstligt regi. De var meget ugunstige, ja nærmest kvindefjendske og urimelige set fra chokerede voldtagne kvinders side, men beskyttede omvendt mænd i almindelighed imod at blive straffet for selv en nok så voldsom og brutal seksuel adfærd.

En holdningsændring i Højesterets praksis i retning af mildere afgørelser synes især at finde sted, hvor der kun var tale om forsøg på voldtægt. Tage Holmboe omtaler meget kort en sådan sag fra 1738, der faldt klart ud til dødsstraf med efterfølgende kongelig resolution, hvorimod den dømte i en sag fra 1749 blev pardonneret på livet, men skulle arbejde i tre år i nærmeste fæstning. Også to sager fra 1815 og 1818 medførte kun frihedsstraf, men dog på livstid.²⁸

3. Sædelighedsforbrydelser og seksualopfattelser

En undersøgelse af den almindelige seksualopfattelse i 1600-tallet kan måske kaste mere lys over det problem, at retspraksis om voldtægt er så sparsomt repræsenteret i kilderne. Der var både i England og Danmark forskel på, hvad de kirkelige og de verdslige myndigheder forventede af kyskhed før vielsen i forhold til, hvad almuen regnede for normal adfærd efter trolovelsen, idet almuen begge steder opfattede ægteskabsløftet som tilstrækkeligt til, at pigen kunne sove sammen med

²⁷ *Tage Holmboe, Højesteret og Strafferetten*, i: *Højesteret 1661-1961*, II 1961, 153-54.

²⁸ *Tage Holmboe*, 181 med note 294.

manden, skønt dette var i strid med lovgivningen, jfr. for Danmarks vedkommende ægteskabsordinansen 19. juni 1582 § 1.6 og DL 3-16-12. For det lokale samfund var det ikke noget problem, at de unge søgte seng sammen inden vielsen, fordi ægteskabsløftet sikrede faderskabet til den eventuelle frugt af samværet. Problemet for det verdslige lokalsamfund opstod først, når en ugift mor ikke kunne eller ville opgive faderens navn, og barnet derfor ville ligge sognet til byrde.²⁹

Sandsynligvis må voldtægt også i lokalsamfundene have været en ikke så sjælden foreteelse, men beviset derfor er vanskeligt at føre. I en undersøgelse af forholdene i 1600-tallets England, hvor kroer og pub'er var talrige, og hvor der blev drukket meget øl, kunne berusede kvinder let overmandes, ligesom den kvindelige landsbytosse let kunne overtales. Vold synes i øvrigt at have udgjort en del af den seksuelle scene. Sexchikane og overgreb af seksuel art var en del af den daglige omgangsform, uanset om det førte til voldtægt eller ej.

Efter ældre engelsk retsopfattelse forudsatte et holdbart bevis på voldtægt ikke blot de synlige spor i form af revet skind og anskrig, samt klager til troværdige personer ligesom i Danmark, men også at kvinden ikke blev gravid, ligesom hun ikke måtte have kendt manden godt, så der kunne være en formodning om, at hun tidligere havde sovet med ham. Den grove misforståelse, at en kvinde ikke kunne blive gravid som følge af en voldtægt, idet undfangelse skulle forudsætte, at hun var indforstået, må selvsagt yderligere have reduceret muligheden for at føre en voldtægtssag igennem til domfældelse. Efter engelsk opfattelse var ikke blot den lovformelige hustru forpligtet til at føje sig efter mandens vilje, når som helst han ønskede samleje, dette gjaldt også elskerinden eller konkubinen. I Quarter Sessions protokoller forekommer talrige klager over voldtægt, men meget få domme.

Mænds almindelige opfattelse af kvinders seksualitet, der formentlig bestyrkedes af kirkens billede af Eva som fristerinden, var, at de var dybt interesserede og behøvede mænd til at tilfredsstille deres lyster. Derfor kunne nogle, måske endda mange mænd ikke forstå, hvis kvinder reagerede voldsomt på at blive voldtaget.³⁰ Sådanne opfattelser kan også have været almindelige blandt danske mænd.

Afskaffelsen af de socialt set meget tunge lejemålsstraffe skyldtes også indflydelse fra de nye retsfilosofiske og kriminalpolitiske strømninger blandt de mere oplyste og fremtrædende jurister. Dette fremgår

²⁹ G.R. Quaipe, *Wanton Wenches and Wayward Wives. Peasants and illicit Sex in Early Seventeenth Century England*, London 1979, 59-64 og 178-83.

³⁰ G.R. Quaipe, 172-74 og 181-82.

klart af højesteretsjustitiarius Chr. Colbiørnsens bidrag til den i året 1800 nedsatte kommission til at udarbejde grundsætninger til en ny og forbedret kriminallov.³¹ Han talte her varmt for, at staten skal »værne borgersikkerheden, og betrygge enhver af selskabets (samfundets) lemmer imod vold og fornærmelse«. Sædelighed skulle efter hans mening fremmes ved oplysning, og selv om usædelighed bør holdes i tømme, skal den ikke nødvendigvis straffes. Således udtalte han om lejermålsbøderne, at det tilsyneladende var en mild straf, men at den ofte har været og er »grum i dens følger«. »Man kan ikke andet, end gyse tilbage, af medlidenhed og skræk, når man forestiller sig den svage, forførte kvinde, omringet af smerter, beskæmmelse og armod, at lægge mordisk hånd på sit uskyldige foster...«. Han fremhæver også, at loven nedbryder sit eget værk, »når den, ved at pålægge forældrene at betale lejermåls bøder til deres herskab, som de ikke har fornærmet, betager dem evnen til at efterkomme disse pligter« (til at forsørge barnet). Endelig fastslog han, at lejermål slet ikke er et delikt, idet det savner dettes »karakteristiske kendemærke: Hensigt til at skade«. Desværre gik han ikke specifikt ind på voldtægtsproblemet i denne sammenhæng, hvilket næppe er uden sammenhæng med, at denne forseelse meget sjældent optrådte i domsmaterialet, men skjultes under lejermålsforseelserne. Med den endelige afskaffelse af straffen for denne forseelse i 1812, måtte man forvente, at voldtægtsforbrydelsen blev mere synlig som selvstændig forbrydelse, hvilket faktisk synes at ske. Tilbage stod imidlertid bevisproblemet som en væsentlig hæmsko.

Endnu i 1859 kunne Tage Algreen-Ussing skrive i sin *Kriminalret*, at »skønt lejermål ikke i almindelighed længere er strafbart, er det dog langt fra, at det derfor er retsdydigt«. Men da »kønsdriftens tilfredsstillelse i enhver velordnet stat ikke kan anses lovlig uden under iagttagelse af de former, som af lovgiveren er foreskrevet for at gyldigt ægteskab«, burde staten søge at forhindre forbindelser mellem personer af forskelligt køn, der ikke bygger på ægteskab, uanset om forholdet tilsigtedes at være »temporært eller indgået for livstid (samvittighedsægteskabet)«. Denne udtalelse bygger tydeligvis på kendskab til dagliglivets foreteelser. Den almindelige seksualmoral havde muligvis ikke ændret sig væsentligt. Måske betød straffriheden dog en slags grønt lys for samliv under friere former, i hvert fald i den bredere almue, som ikke lå under for borgerskabets bornerte gruppepres.³²

³¹ Juridisk Arkiv, nr. 19, 8-11.

³² *Tage Algreen-Ussing*, 1859, 308-309.

V. 1800-tallets syn på voldtægt samt straffelovene af 1866 og 1930

Den fredløshedsstraf, som DL 6-13-16 om voldtægt af ærlig mø og enke hjemlede i tilfælde af, at voldtægtsmanden var flygtet, ophævedes ved forordning af 30. marts 1827, der i det hele afskaffede landsforvisningsstraffene, hvorefter dødsstraffen blev eneste reaktionsmulighed for denne form for voldtægt, såfremt der ikke blev tale om benådning eller giftermål. Den almindelige opfattelse i teorien var, at man efter sagens natur måtte behandle voldtægt på alle kvinder ensartet uanset deres civilstand. Algreen-Ussing mente derimod, at ordet »ærlig« som det var brugt i 6-13-16 og i Krigsartikkelsbrevet § 635 betød »uberygtet«, og altså sigtede til »fruentimmerets kønsære«, således at en uberygtet kvinde måtte behandles efter § 635, selv om hun i øvrigt måtte have begået en anden forbrydelse, mens løsagtige kvinder burde straffes med en »arbitrær straf«, der efter hans mening måtte blive »nogle års offentligt arbejde«. Han var således medvirkende til at fastlægge denne diskrimination i resten af det 19. århundrede for så vidt angik strafudmålingen.

Idømmelse af arbitrære straffe i strid med princippet »nulla poene sine lege« (ingen straf uden lov), synes ikke at støde hverken ham eller den herskende retsopfattelse. Han fortolkede i øvrigt 6-13-16 således, at den ikke kunne anvendes på ikke-fuldvoksne piger, men nok på voldtægt af en voksen sindssyg kvinde. Voldtægtsbegrebet forudsatte anvendelse af fysisk magt, hvorfor 6-13-16 ikke var direkte anvendelig, hvis der ikke var brugt magt, men kun »trusler og anden moralsk tvang«, eller hvis en mand »ved kunstige midler tillister sig samleje« med en kvinde. Sådanne tilfælde af »stuprum nec violentum« (ikke-voldelige) og »nec voluntarium« (ikke-frivillige) såvel som forsøg derpå ville han tildele »en betydelig straf i analogi af 6-13-16 og 17.³³ Analogislutninger i strafferetten var ikke fremmed for Algreen-Ussing, men han kunne i modsætning til ældre teori støtte sin fortolkning af voldtægtsreglerne på en voksende retspraksis, og han henviste da også løbende til nyere og nyeste domsmateriale.

Han antog, at DL 6-13-18 og Krigsartikkelsbrevet § 635 om straf for forsøg på voldtægt også omfattede fjernere forsøg på voldtægt, som dog måtte straffes mildere. Om den livsstraf, som var hjemlet i art 18, tilføjede han, at den ville blive anvendt, men »vistnok altid blive formildet«. Han omtalte også en kgl. resolution af 27. marts 1820, der gav adgang til, at en mand, der ved Højesteret var dømt til døden for forsøg på voldtægt og ved en tidligere kgl. resolution benådet til hensættelse til

³³ *Tage Algreen-Ussing*, 336-38.

strafarbejde, nu måtte fritages for dette arbejde, imod at han ville træffe aftale med de nærmeste frænder om at indgå ægteskab med kvinden, således at løsningen i 6-13-16 nu blev brugt på forsøgssituationen efter 6-13-18.

Enkelte domme fra tiden før 1866-straffeloven fremdrages her til belysning af baggrunden for dennes nye regler. Blandt retssagerne synes forskellige former for forsøg på voldtægt at dominere. Den 7. december 1819 blev arrestanten Hermann Christiansen dømt til fængsel på vand og brød i 6 gange 5 dage samt til at betale omkostningerne, fordi han havde forsøgt »legemlig omgængelse med Karen Sophie, matros Holms hustru, endskønt hun derved viste modstand«. Men imod hans benægtelse kunne man ikke finde ham overbevist om at have udøvet en sådan »grad af voldsomhed«, at han skulle dømmes efter 6-13-18. Han idømtes derfor den arbitrære straf.³⁴

I sagen mod arrestanten Jens Nielsen fra 26. september 1840 havde redaktionen af Juridisk Tidsskrift forbigået de nærmere detaljer, fordi man troede det mest passende, ligesom man kun meddelte sagen, fordi den indeholdt et mærkeligt eksempel på en høj grad af uterlighed. Der forelå egen tilståelse fra arrestanten om, at han i alt fire gange havde forsøgt at pleje legemlig omgang med sin daværende husbonds femårige datter. Første gang, da der en gang var anvist ham sengeleje i samme seng som pigen, og senere når han havde truffet hende alene, hvor han havde forsøgt at gennemføre coitus, hvilket mislykkedes fuldstændigt. En lægeundersøgelse konstaterede, at barnet ikke var blev tilføjet nogen beskadigelse. Arrestanten, der kun var nitten år og ikke tidligere tiltalt eller straffet, blev idømt en lempet arbitrær straf efter analogien af 6-13-16 og 18, som skønnedes fastsat til et års forbedringshusarbejde, hvorved landsoverretten stadfæstede underrettens dom. Redaktionen tilføjede i en note, at der er fastsat livsstraf såvel for den som voldtager, som for den, der gribes i det allernærmeste forsøg på at voldtage en ærlig (uberygtet) mø eller enke, hvilke bestemmelser også antages at indbefatte straffen for den, som gør sig skyldig i den samme forbrydelse mod en gift kvinde. Men dersom en voldtager eller forsøger på at voldtage et til samleje umodent fruentimmer, anvendes lovens bestemmelser ikke direkte, men derimod en arbitrær analogisk straf. Redaktionen fandt den idømte straf passende i forhold til en straf, som højesteret pålagde i 1836 for en tilsvarende, men ikke helt så vidtgående adfærd som i denne sag.

³⁴ Juridisk Tidsskrift, Bind 2, 2. Hefte, 170-171, jfr. også en Landsover- samt Hof- og Stadsretsdom fra 1820, der stadfæstede en arbitrær straf til arbejde på Nyborg fæstning i 8 år, Juridisk Tidsskrift, 1822, Bind 5, 1. Hefte, 227-29.

Der er således tydeligt sket et skred i retning af langt mildere straffe, som formentlig var mere i overensstemmelse med retsfølelsen. Efter ophævelse af straffen for lejemål i 1812 bortfaldt også straffen efter DL 6-13-20, hvorefter den kvinde, der havde sigtet en mand for voldtægt, som blev frikendt ved dom, selv ifaldt straf for lejemål. Jeg gætter på, at simple forsøg på voldtægt, der kun kunne bevises via visse indicier på mandens adfærd, tidligere takseredes med frifindelse, fordi dødsstraffen føltes alt for streng. Nu hvor man ikke længere kunne falde tilbage på lejemålsstraffen, synes en benådnings- og formildelsesstrømning at have bredt sig, hvorved det blev muligt at nå frem til juridisk set mere rigtige afgørelser. Det bør tilføjes, at den nye inkvisitoriske retsplejeordning, der indførtes ved retsplejeforordningen af 3. juni 1796, var medvirkende til større effektivitet i efterforskningen af forbrydelser, også af voldtægtsforbrydelser, hvortil kom, at den juridiske uddannelse var blevet væsentligt forbedret og tillige obligatorisk for udøvelse af dommergerning, jfr. forordningen af 26. januar 1821.

Også blandt de yngre voldtægtssager fra perioden før 1866 dominerede forsøgssagerne. I en af dem var der tale om forsøg på voldtægt af tre kvinder på samme dag, men på forskellige steder. Af overrettens domsbegrundelse fremgår, at manden på grund af kraftige indicier, og fordi der var tale om flere forsøg, med rette var idømt to års forbedringshusarbejde i 1. instans.³⁵ Et forsøg på at voldtage en gift kvinde bedømtes til en arbitrær straf på tre års forbedringshusarbejde.³⁶ Sagerne viser i øvrigt, at indiciebeviset, som traditionelt kun havde haft betydning vedrørende kvindens person og adfærd, i disse sager synes at blive udvidet til at omfatte indicier vedrørende mandens person eller adfærd. Med hensyn til straffene udmålte de nu typisk arbitrært til kortere tidsbegrænsede frihedsstraffe.

I udkastet til en Straffelov for Kongeriget Danmark sondredes mellem en egentlig og en uegentlig voldtægt.³⁷ Vedrørende strafudmålingen ønskedes sondringen mellem om kvinden var »uberygtet« eller »berygtet som løssagtig« opretholdt, idet voldtægt i sidste fald ansås som »væsentlig mindre strafværdig«, fordi den i forbrydelsen liggende »ærekrænkelser har en ganske anden betydning og forbrydelsen en ganske anderledes indgribende og forstyrrende virkning, når den forøves imod en uberygtet«.

Man ville ikke længere anvende livsstraf på forsøg på voldtægt, ligesom den almindelige straf for fuldbyrdet voldtægt kun skulle være for-

³⁵ Juridisk Ugeskrift, 1851, 1-6.

³⁶ Juridisk Ugeskrift, 1852, 126-134.

³⁷ Rigsdagstidende 1864-65, Till. A, sp. 731-34.

bedringshusarbejde, medmindre kvinden ligefrem omkom som følge af forbrydelsen, hvor man efter omstændighederne kunne idømme dødsstraf. Man vendte sig også imod den tanke, at strafansvar generelt skulle bortfalde, når den skyldige giftede sig med den krænkede kvinde før sagsanlæg eller domfældelse. Det fandtes »unaturligt og uforeneligt med retfærdighedens fordringer, at strafansvaret for nogle af de groveste forbrydelser skal kunne bortfalde ved en eftergivelse fra private personers side«. En nedsættelse af straffniveauet forekom dog i § 171 om den, som med list eller magt bringer en kvinde i sin vold for at formå hende til utugt.³⁸

Straffeloven af 1866 kom til at betyde en væsentlig formildelse af de i Danske Lov foreskrevne straffe. Straffen for lejemål var som nævnt ophævet allerede i 1812. Endnu i de første år efter straffelovens vedtagelse vedrørte mange voldtægtssager, som nåede frem til Højesteret, forsøg på voldtægt i kombination med en anden forbrydelse såsom incest eller krænkelse af mindreårige. Forsøgshandlinger var nu selvstændigt kriminaliseret i § 46 og ikke som tidligere kun som en del af voldtægtsreglerne.³⁹

Nogle af de seksualopfattelser, der var kommet til udtryk i motiverne til straffeloven, blev i tiden omkring århundredskiftet og frem til Første Verdenskrig genstand for en vis debat, også i teoretiske fremstillinger og i de retspolitiske overvejelser omkring udarbejdelsen af en ny straffelov. Den fremtrædende jurist, Carl Goos (1835-1917), fik væsentlig indflydelse på den teoretiske udformning af den danske strafferets både almindelige og specielle del. I sidstnævnte behandlede han ret udførligt problemerne omkring forbrydelser mod kvindens »kønsfrihed«. ⁴⁰ Ved kvindens kønsfrihed forstod han hendes ret til frit at råde over sine kønsegenskaber som et særligt retsgode udsondret fra den almindelige handlefrihed af hensyn til »kønsærens ejendommelige betydning for kvinden både som menneske og som medlem af samfundet«. ⁴¹ Voldtægt og tilsvarende krænkelse indeholdt derfor principielt et angreb på »den gren af den formelle handlefrihed, der kan betegnes som kvindens kønsfrihed«. I modsætning til 1866-loven byggede han ikke sin systematik på sædelighedsbegrebet.

Det er således ikke længere alene den offentlige moralske opinion, der afgør omfanget af kvindens beskyttelse. Kvinden skal respekteres som menneske og samfundsborger. Skønt strafudmålingen fortsat var

³⁸ Rigsdagstidende 1864-65, Till. A, sp. 738-39.

³⁹ Højesteretstidende 1867/68, 311, 1869/70, 277, 542, 1872/73, 357.

⁴⁰ Carl Goos, Den danske Strafferets specielle Del, I, 1895, 369-401.

⁴¹ Carl Goos, 370-71.

afhængig af kvindens omdømme som berygtet eller uberygtet, afviste han klart den opfattelse, der kun ville bedømme berygtede kvinder efter reglerne om almindelige krænkelse af friheden, fordi de skulle have »forspildt den særlige kønsære«. Kønsæren er begrundet i »kvindens bestemmelse« og den kan »ligeså lidt fortabes, som æren i betydning af menneskeværdighed«. Der har ikke blot kvinden med et enkelt fejltrin, men selv »skøgen« krav på den særlige retsbeskyttelse for sin frihed til at råde over sine kønsegenskaber (s. 380).

Med hensyn til selve straffen fastholdt 1866-lovens § 168 og til dels § 169 som nævnt sondringen mellem berygtet og uberygtet. Goos argumenterede ikke imod denne fastholden, men konstaterede blot, at en »kvindes berygtethed eller uberygtethed i kønslig henseende« beror på om hun har sin »kønsære ubeskåret« (skønt den efter hans egen tese ikke skulle kunne fortabes), og at hun er berygtet »om hun end kun en enkelt gang har ladet sig beligge i uære«. Han tilføjede, at endog blot den omstændighed, at kvinden havde det rygte, at hun havde været løssagtig, skønt det var usandt, kunne efter praksis begrunde, at hun betragtedes som berygtet, medmindre det var den skyldige bekendt, at hun ikke var berygtet.⁴² Der kunne ikke blive tale om at fortolke in favorem kvindens reelle status (som uberygtet). Problemet var, hvad manden troede eller påstod at have troet, ikke de faktiske forhold. Goos mente også, at såfremt et »virkeligt begået fejltrin« har været gerningsmanden ubekendt, har han kun gjort forsøg på forbrydelsen i den grovere skikkelse, og hvis han omvendt har svævet i en grundet vildfarelse om kvindens berygtethed, vil vildfarelsen udelukke forsæt til forbrydelsen i den grove skikkelse (s. 401).

Den i ældre ret for kvinder meget ugunstige almindelige misforståelse, at »besvangrelse ved samlejet« var bevis på, at der ikke havde været gjort modstand til det yderste, var nu almindeligt erkendt at savne al faktisk hjemmel (s. 398). Hvor mange sørgelige skæbner, denne myte har på samvittigheden, melder historien desværre ikke noget om.

Goos filosoferede også over voldtægtsbegrebets etymologi som overvindelse af en modstand til at forskaffe sig samleje med en kvinde mod hendes vilje, og understregede, at man efter ældre opfattelse ikke kunne acceptere den kompulsive tvang som strafværdig. Man var ifølge Goos snarere tilbøjelig til at hylde Ovids tanker, hvorefter den voldtagne ofte selv har budt sig til og opfordret til volden. I hvert fald kendte datidens jurister og andre med en god klassisk dannelse vel til Ovids tanker om vold, tvang, list og svig som brugbare midler i elskovskun-

⁴² *Carl Goos*, 400 med note 22.

sten: »Taget med magt hun blev – thi hvem kan andet vel tænke ? – men hendes ønske det var netop at tages med magt«. ⁴³ Skønt kompulsiv tvang nu var anerkendt i straffelovens § 169, var straffen for disse forhold mindre.

Goos har i sin karriere som juridisk forfatter i flere henseender argumenteret til fordel for en forbedring af kvinders retsstilling, også her vedrørende udviklingen af kønsfriheds- og kønsærebegreberne. Men gængs mandschauvinisme lurede i baggrunden, således hvor han henviste til nogle bemærkninger hos A.W. Scheel om, hvem der skal repræsentere den »offentlige eller almindelige mening« omkring vanære. »Denne vil bero på de i folket i almindelighed herskende begreber om religiøsitet, sædelighed og pligt. Dog kan kun deres mening komme i betragtning, som deles af retskafne, fornuftige og sindige mænd«. ⁴⁴ Den kønsfrihed, som Goos teoretisk tildelte kvinden til frit at råde over sine kønsegenskaber som et særligt retsgode, der var udsondret fra den almindelige handlefrihed, havde således sine snævre grænser. Det var kun en frihed til at sige nej til et seksuelt forhold, ikke en frihed til at sige ja. Selv det »første fejltrin« kunne få negative retlige konsekvenser.

Det første udkast til en ny straffelov, der udarbejdedes i en betænkning fra 1912, havde Goos som formand, og han prægede udformningen og indholdet med klassiske gengældelsessynspunkter med rødder tilbage i Oplysningstiden. Han hyldede viljens frihed, skyld og dadel samt tugt til lydighed. Han var skeptisk over for mange af de nye strafferetlige strømninger, som var kommet til Danmark, ikke mindst fra tysk strafferetsteori, herunder ideer om specialprævention, som i Danmark fik en varm tilhænger i Carl Torp (1855-1929), der i øvrigt blev anmodet om at udarbejde en ny betænkning. ⁴⁵

Torp kritiserede i sin betænkning det første udkast fra 1912 for at udvide det strafbares område »ud over det rimelige og forsvarlige, navnlig ved at benytte ganske vage og ubestemte kriterier«, som netop var farlige, når det drejede sig om så alvorlige forbrydelser som angreb på den »kønslige sædelighed«. ⁴⁶ Der må være en vis alvor i forseelsen. En kvinde har ikke krav på beskyttelse, hvis hun giver efter for »den første den bedste ringe pression«. Heller ikke ethvert ved svig fremkaldt sam-

⁴³ *Publius Ovidius Naso*, *Elskovskunsten* ved Walt Rosenberg, 1946, 39 (I. Bog vers 699-700).

⁴⁴ A.W. Scheel, *Personretten*, 1876, 363.

⁴⁵ *Ditlev Tamm*, 299-302; Betænkning angående de af den under 11. august 1905 nedsatte straffelovskommission udarbejdede forslag indeholdende udkast til love vedrørende den borgerlige straffelovgivning af Carl Torp, 1917.

⁴⁶ Betænkning 1917, 187.

leje burde efter hans mening være omfattet. Om list og svig ytrede han, at de altid har »spillet en fremtrædende rolle i erotiske forhold«, og at svigen skal sættes i forhold til, at »lidenskaben, sanserne spiller med ind og ... derfor villighed til at lade sig bedrage ofte er ret stor« (s. 188). Skønt mere moderne i sin holdning, afspejler han et nok så tidstypisk syn på erotik og seksualforhold.

Men han tog klart afstand fra den moraliseren, som Goos i sin betænkning lagde for dagen, hvorefter enhver kønsforbindelse udenfor ægteskab skulle være »usædelig«, og omvendt enhver sådan forbindelse i ægteskabet, også den aftvungne, skulle være »sædelig«. Man kan ikke »i Nutiden« opretholde en ubetinget regel om, at disse kønsfrihedsforbrydelser ikke skulle kunne ske i ægteskabet. Den tidligere begrundelse i »mandens ægtemands- eller husbondret og hustruens deraf følgende pligt til at efterkomme mandens krav om kønsomgængelse«, står i modstrid med de moderne retsordningers syn på hustruens retsstilling, hvorefter hun selv må dømme, om hun vil eller kan opfylde denne såkaldte »ægteskabspligt« (s. 190). Når man er nået dertil, at konkubiner og skøger ikke kan eller bør udelukkes fra den særlige beskyttelse mod disse angreb på kønsfriheden, bør hustruen ikke være ringere stillet.

Torp tilføjede, at der kan være grund til at sondre mellem den almenfarlige voldtægtsforbryder, der angriber den første den bedste fremmede kvinde, der krydser hans vej, og den person, hvis handlinger ikke har den almenfarlige karakter, men er en meget grov exces overfor en bestemt kvinde, med hvem der i forvejen bestod »et særligt erotisk bånd«. Han finder det nærmest »parodisk«, når modstanderne af disse synspunkter har påberåbt sig »ægteskabets fred og hellighed som grund til straffrihed for rå overgreb mod hustruens kønsfrihed, iværksat ved vold, grove trusler o.l.« (s. 192).

Hurwitz antog, at straffeloven af 1930 holder muligheden for at straffe ægtemanden åben, dels ved § 213 om nedværdigende forhold, dels ved § 216, sidste punktum, om strafnedsættelse, hvis kvinden forud har stået i et mere varigt kønsligt forhold til gerningsmanden. Strafnedsættelse som en følge af, at kvinden var berygtet, var ikke længere hjemlet i straffeloven og var allerede i praksis før dens ikrafttræden ophørt. Derimod kan man hævde, at sondringen mellem almenfarlig voldtægt og voldtægt som exces i et individuelt kønsforhold er indbygget i § 216.⁴⁷ Endelig opretholdtes muligheden for strafbortfald, når de personer,

⁴⁷ *Stephan Hurwitz, Kriminalret, Speciel Del, 1955, 197.*

mellem hvilke kønsomgængelsen har fundet sted, er indtrådt i ægteskab med hinanden i § 227.

VI. Sammenfattende bemærkninger

Voldtægtsforbrydelsen kan over et længere historisk forløb ikke gives en helt entydig karakteristik. Men det synes at være et gennemgående træk, at den både kunne anskues som en almenfarlig forseelse og som en individuel krænkelse. I nogle middelalderlige retskilder har voldtægt været opfattet som en del af hærværksforbrydelserne, der kunne medføre udbrud af mere omfattende fejder og ufred i samfundet, og som derfor var underlagt forhøjede fredsbøder eller fredløshed. Men i andre kilder var den ved voldtægten udøvede ærekrænkelse af kvinden det fremherskende moment, således at ikke manden eller giftermanden, men hun selv havde krav på at få den bod, som blev aftalt. Middelalderkirken havde indflydelse på udviklingen af de særlige fredsregler og så i øvrigt strengt på kvindekrænkelser og udviklede det særlige begreb, kvindefred. Efterhånden skærpedes straffen for voldtægt, idet der indførtes regler om dødsstraf, sandsynligvis under indflydelse fra kirken, men tillige fra bysamfund med en vis befolkningstæthed og dermed større kriminalitetsrisici. Også de særlige hird- eller adelsretlige miljøer udviklede regler af en vis strengthed.

Et basalt problem ved voldtægtsforbrydelsen var bevisvanskelighederne. Mange middelaldersamfund annekterede bevisprincippet fra 5. mosebog kap. 22 om anskrig, efterhånden udvidet med andre materielle beviser så som »blåt kød og revne klæder« samt klage for naboer og naboersker på tinge. Skånske Lov accepterede det voldsomme negative bevis, jernbyrd, såfremt en klage over voldtægt var bestyrket ved to vidner. Det var en såkaldt gudsdøm, der forudsatte Guds indgriben. Hvis der ikke havde været vidner, accepteredes i disse alvorlige sager det traditionelle, formelle bevis, partsed med mededsmænd, dog krævedes tre gange tolv mededsmænd. Jyske Lov og Eriks Sjællandske Lov gik over til det mere humane, men også mere rationelle bevis i form af nævninge, hvor der var vidner, ligesom kvinden efterhånden fik pålagt en positiv bevispligt. Hvis beviset holdt, idømtes manden den foreskrevne straf, men ingen af de involverede parter blev tillige straffet for det samtidig begåede lejemål eller hor. Men svigtede beviserne, og var kvinden gravid, kunne også hun idømmes straf for en af disse forseelser afhængig af hendes civilstand.

I reformationstiden blev dødsstraffen efter indflydelse fra mosaik ret mere almindelig, også når det drejede sig om voldtægt. Sædeligheds-

forbrydelser (hor, blodskam, homoseksualitet, sodomi, lejermål og voldtægt) betragtedes ligesom manddrab og trolddom som krænkelser af Guds Lov, og som derfor normalt kun kunne sones ved døden. I den protestantiske ægteskabsordinans fra 1582, der ligesom strafferetten var under påvirkning af principperne i mosaik ret, dukkede to nye principper op, som skulle få betydning helt frem til moderne strafferet, nemlig dels sondringen mellem »ærlige« og »uærlige« kvinder, som et udtryk for en vurdering af deres moralske habitus i kønslige forhold, og som først blev afskaffet med straffeloven af 1930, og dels princippet om, at straffen skulle nedsættes eller bortfalde, hvis voldtægtsmanden giftede sig med kvinden, som for så vidt stadig delvis er gældende ret (§ 227).

Det retsgode, som krænkedes ved en voldtægt, var oprindelig kvindens ære og personlige fred eller frihed, ikke hendes kønsfrihed. Det var ikke muligt at tale om kønsfrihed i betydningen af selvbestemmelseret over sine kønsegenskaber, så længe man ifaldt strafansvar plus kirkelig ekstrastraf for det uægteskabelige lejermål, altså for et samleje mellem ugifte af forskelligt køn efterfulgt af graviditet. Men selv da både den verdslige og kirkelige straf var faldet bort, hindrede den almindelige samfundsmoral kvindernes mulighed for autonom kønsfrihed. Skønt Goos teoretisk udformede princippet om kønsfrihed, som blev optaget i straffeloven af 1930, opfattedes det i den almindelige retsbevidsthed stadig ikke som en reel frihed for kvinden til at udfolde sig seksuelt. Dette stadium indtrådte først i sidste halvdel af det 20. århundrede.

Når retspraksis vedrørende voldtægt og forsøg derpå helt frem til midten af 1800-tallet var så sparsom, synes det at hænge sammen med både bevisregler og lovbestemte straffe. Dødsstraf for voldtægt, især for forsøg derpå, opfattedes efterhånden som alt for strengt og i strid med det i den fremvoksende retsfilosofi fremherskende krav om proportionalitet mellem gerning og straf, ligesom bevisbyrden for den voldtagne kvinde, ikke mindst hvis hun tilmed var blevet gravid, var alt for tung for ikke at sige umulig at løfte. Beviskravenes opfyldelse krævede en ånds-nærværelse, som var vanskelig at mobilisere, hvis den overfaldne kvinde befandt sig i en choktilstand. Følgelig var mænd igennem århundreder i almindelighed beskyttet mod anklager for voldtægt. Kun de meget klare tilfælde synes at være nået frem til domfældelse, f.eks. tårnvagten i Blåtårn, der havde voldtaget og mishandlet en række kvinder indsat i fængslet, inden de skulle henrettes, eller hvis der samtidig var begået en eller flere andre forbrydelser som drab, incest, bigami eller misbrug af mindreårige. Domstolene, selv Højesteret, kunne i 1700-tallet vige til-

bage fra at idømme straf for voldtægt eller for forsøg derpå, fordi beviskravene sjældent var opfyldt. Beviskravene hindrede, som det blev sagt, juridisk korrekte afgørelser.

I 1800-tallet slækkedes respekten mærkbart for den gamle lovbog fra 1683, og det blev mere almindeligt, at domstolene udfra analogidannelser idømte arbitrære og væsentlig mildere straffe, end Danske Lov foreskrev, ikke mindst når det drejede sig om forsøg på voldtægt, der ellers skulle behandles efter samme regler som fuldbyrdet voldtægt. Og selv, hvor man ikke kunne komme uden om den foreskrevne dødsstraf på grund af bevisligt fuldbyrdet voldtægt, blev der ganske kulant efterfølgende meddelt kgl. benådning til en vis frihedsstraf. Doms materialet blev mere righoldigt i takt med udviklingen af en mildere praksis. Processuelt indtrådte den forbedring, at efterforskningen professionaliseredes og effektiviseredes. Udviklingen gik klart i retning af juridisk mere korrekte afgørelser. 1866-lovens regler om voldtægt afspejlede denne udvikling.

Seksualopfattelserne ændrede sig kun langsomt. Fra reformationstiden og frem til straffeloven af 1930 talte man om sædelighedsforbrydelser under eet som alle de forseelser, der udsprang af en socialt set uønsket og derfor umoralsk seksualitet. For den unge protestantiske kirke med de fundamentalistiske holdninger var sædelighedsforbrydelser ikke blot et brud mod moralen, men først og fremmest en krænkelse af Gud, hvis fortørnelse herover måtte afværges ved strenge straffe og offentligt skrifte som forsoningsmidler.

For kirken gav trolovelsen og dermed løftet om senere indgåelse af ægteskab ved kirkelig vielse ikke adgang til seksuelt samkvem, men i det verdslige almuesamfund regnedes trolovelsen som lige så god som vielsen i kirken. For de verdslige lokale myndigheder var det vigtigste at få fastslået, hvem faderen til et barn var, så han kunne betale. For en ugift mor, der ikke kendte barnets fader, måtte sognets indbyggere betale.

På grundlag af et engelsk materiale fra 1600-tallet ser det ud, som om sexchikane og overgreb af seksuel art har hørt til dagligdagen i mange samfundslag, ligesom vold og voldsom adfærd udgjorde en del af adfærdsmønstret for mange. Det formodes, at noget tilsvarende kan have gjort sig gældende i Danmark. Dertil kom, at mange mænd, støttet af kirken, opfattede kvinder som sexlystne og bærere af arvesynden og så på deres protest mod voldtægt som påtaget. Endnu to så højt uddannede mænd som Goos og Torp synes at have ligget under for en tilsvarende opfattelse, som de ydermere fandt litterært belæg på i klassisk romersk litteratur.

Om der er sket en væsentlig ændring i den maskuline grundopfattel-

se på dette felt i løbet af de snart 100 år, der er gået, siden Goos og Torp optrådte som eksperter på området, kan vel diskuteres, men det er en anden historie.

SUMMARY

Rape in Legal History

Sanctions against rape can be found in even very old written legal sources, but the reasons behind the different reactions were varying. The present study discusses the following questions: Which was the view of rape and attempted rape in the Middle Ages and the Age of Reformation in relation to the view in the society of 18th and 19th century? Did the church and the secular society represent different conceptions of rape as a crime? The older societies are widely held to have been rather violent, and consequently one would expect a certain amount of rape cases in the court roles from that time. In fact such cases are rather rare before the 19th century. The article explains this scantiness as a result of the combination of a very serious punishment, normally death penalty, and the very heavy burden of proof, which laid with the injured woman.